

## Michel Foucault'da İktidar–Disiplin İlişkisi ve Zamansallaştırma <sup>1</sup>

Ejder ÇELİK <sup>2</sup> - Emine BABAĞLAN <sup>3</sup>

Başyuru Tarihi: 29.07.2024

Kabul Tarihi: 29.11.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

### Öz

İnsan deneyimi sosyal süreçler ve dinamiklerle şekillenir, bu da toplumsal değişim, kimlikler ve öznellik ifadeleri üzerinde etkili olur. Toplumların zaman kavrama ve deneyimleme biçimleri de bu ilişkilerle yorumlanabilir. Bu anlamda zaman toplumların onu kavrama ve kullanma biçimlerine göre farklılaşması durumu zamansallığı ortaya çıkarır. Zamansallaştırma (temporalization) sosyal sistemde önemli bir kavramdır ve iktidar ile toplum arasındaki ilişkiyi etkiler. Özellikle Avrupa sömürgeciliği döneminde zamansallaştırma, yerlilerin boyunduruk altına alınmasında direnişi kırmak için araç olarak kullanılmıştır. Michel Foucault'nun çalışmaları, modern toplumlarda iktidarın bilgi, gözetim ve normlar aracılığıyla işlediğini savunur ve zamansallaştırma kavramı bu bağlamda merkezi bir rol oynar. Foucault'ya göre, zamanın iktidar tarafından düzenlenmesi, bireylerin davranışlarını ve düşüncelerini denetlemek için kullanılır. Zamansallaştırma bireylerin özgürlüğünü sınırlar, yabancılaşma ve güçsüzlük hissi oluşturur. Foucault, modern toplumlarda zamansallığın bireyler üzerindeki etkilerini analiz ederek, zamanın disiplin ve kontrol aracı olarak nasıl kullanıldığını göstermiştir. Foucault açısından modernite ile birlikte zamanın yönetilmesi, bireylerin disipline edilmesi ve toplumsal ritimlerin kontrolü bakımından önem kazanmıştır. Bu süreçte teknolojik gelişmeler de zamansal disiplini artırmış ve zamanın yönetimi iktidarın bir aracı haline gelmiştir. Bu çalışmada Foucault'nun iktidar-disiplin ilişkisi içerisinde zamansallık görüşleri ve zaman üzerine ortaya konmuş sosyolojik ve felsefi düşünceler içerisindeki yeri ele alınmaya çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Zamansallaştırma, Zaman, Sosyal Zaman, Rutin, Zaman Yönetimi

**Atf:** Çelik, E. ve Babaoğlu, E. (2024). Michel Foucault'da iktidar–disiplin ilişkisi ve zamansallaştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 1793-1814.

<sup>1</sup> Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

<sup>2</sup> Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ejder.celik@bozok.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5948-0609

<sup>3</sup> Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, emine.babaoglan@yobu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1151-191X

## Temporalization in Terms of the Power-Discipline Relationship in Michel Foucault's Approach

Ejder ÇELİK<sup>4</sup> - Emine BABAOĞLAN<sup>5</sup>

Submitted by: 29.07.2024

Accepted by: 29.11.2024

Article Type: Research Article

### Abstract

*Human experience is shaped by social processes and dynamics, influencing social change, identities, and expressions of subjectivity. The ways societies perceive and experience time can also be interpreted through these relationships. Temporalization is a significant concept in the social system, impacting the relationship between power and society. Notably, during the period of European colonialism, temporalization was used as a tool both to subjugate and manage indigenous populations and as a means of resistance by the colonized. Michel Foucault's work argues that in modern societies, power operates not only through coercion but also through knowledge, surveillance, and norms, with temporalization playing a central role in this context. According to Foucault, the regulation of time by power structures is used to control and discipline individuals' behaviors and thoughts. Temporalization restricts individuals' freedom, leading to feelings of alienation and powerlessness. By analyzing the impact of temporalization on individuals in modern societies, Foucault demonstrates how time is utilized as a tool of discipline and control. In Foucault's view, the management of time, alongside the disciplining of individuals and the control of social rhythms, becomes increasingly important with modernity. Technological advancements further enhance temporal discipline, making the management of time a crucial instrument of power. This study aims to explore Foucault's perspectives on temporalization within the power-discipline relationship and its place within sociological and philosophical discussions on time.*

**Keywords:** Temporalization, Time, Social Time, Routine, Time Management

<sup>4</sup> Yozgat Bozok University, Faculty of Science and Literature, Department of Sociology, [ejder.celik@bozok.edu.tr](mailto:ejder.celik@bozok.edu.tr), ORCID: 0000-0001-5948-0609

<sup>5</sup> Yozgat Bozok University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, [emine.babaoglan@yobu.edu.tr](mailto:emine.babaoglan@yobu.edu.tr), ORCID: 0000-0002-1151-191X

## Giriş

İnsan deneyimi, içinde şekillendiği sosyal süreçlerin ve dinamiklerin izini taşır. Toplumsal değişim süreçleri, deneyim biçimleri, kimlikler ve öznellik ifadeleri iç içe geçmiştir. Dolayısıyla toplumların zamanı deneyimleme ve kavrama yolları da bu karşılıklı bağlantının ışığında yorumlamalıdır. Dönemsel koşulların etkisindeki zaman deneyimleri toplumsal yapıların biçimlenmesinde kuşatıcı bir etkiye sahiptir. Ayrıca, iktidar ve toplum ilişkisinde “zamansallaştırma” da önemli bir sosyal değişken olarak ortaya çıkmaktadır.

Uzaysal zamanın düzenlenerek sosyal sisteme uyarlanmış ve işlevselleştirilmiş halini ifade eden “zamansallaştırma” (temporalization), sosyolojinin inceleme konularından biridir. Özellikle Avrupa sömürgeciliğinde, hem yerli toplulukların boyunduruk altına alınması ve yönetilmesi hem de yerlilerin bu duruma direnişine karşı bir araç olarak kullanıldığı kabulü eleştirel teoride yerini almıştır (Buhre ve Bjork, 2021). Bu gelişmelerin ardından oluşan farkındalıkla birlikte tarih yazımında dönemselleştirmenin sorgulanması ve modern toplumda zamansal ritmin ve bölümlenmenin ardından gelen bir gelişme olarak sosyal bilimler, zamanı ve onun farklı toplumsal değerlendirilmesini araştırmaya başlamıştır (Corfield, 2001). Sosyal bilimciler ve felsefeciler, farklı zamanlarda ve toplumlardaki değişik zaman anlayışlarını araştırarak, zamana ilişkin kavramların ortaya çıkmasını sağlamışlardır (May ve Thrift, 2001).

Michel Foucault'nun, modern toplumların yapılarını ve işleyiş mekanizmalarını derinlemesine analiz eden çalışmaları, özellikle iktidar, bilgi ve disiplin kavramlarına odaklanarak, toplumsal normların ve bireylerin davranışlarının nasıl şekillendirildiğini ortaya koymuştur. Foucault'nun disiplinci güç teorileri, modern toplumlarda iktidarın yalnızca baskı ve zorlama yoluyla değil, aynı zamanda bilgi, gözetim ve normlar aracılığıyla da işlediğini savunur. Foucault'nun zamansallaştırma ve disiplin teorisi bu düşünce sürecinin bir parçasıdır ve zamansallıkla, disiplin ve özgürlük arasındaki ilişkiyi sorgular. Bu bağlamda zamansallaştırma kavramı, Foucault'nun disiplinci güç yaklaşımında merkezi bir rol oynar ve bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarının zamanın sosyal düzenlenmesi içinde disiplin ve kontrol edilme sürecini ifade eder.

Foucault, modern toplumların işleyişini ve bireylerin bu toplumlarda nasıl kontrol ve denetim altına alındığını anlamak için disiplinci toplum yaklaşımını geliştirmiş ve zamansallaştırma ile ilişkilendirmiştir. Bu noktada, zamanın iktidar tarafından eylem ve duruma göre biçimlendirilmesine dikkat çekmiştir. Foucault'nun yaklaşımında, disiplin, bireylerin zamanlarının düzenlenmesi ve kontrol edilmesi sürecidir ve bu süreç, modern toplumların bireyleri disipline etmede kullandığı en etkili araçlardan biridir. Bu perspektiften bakıldığında zamansallaştırmanın, bireylerin davranışlarını ve düşüncelerini sistematik olarak denetlemek ve biçimlendirmek için kullanılan bir güç mekanizması olarak tanımlandığı görülür. Foucault açısından modern toplumda zamansallık uygulamaları bireylerin özgürlüğünü sınırlar. Birey zaman kurallarına uymaya zorlandığında, kendi hayatı üzerinde kontrol sahibi olamaz, kendi seçimlerini yapamaz ve zamanını nasıl kullanacağını belirleyemez. Bu durum, bireyde yabancılaşma ve güçsüzlük duygusuna yol açar.

Foucault'nun güç ve disiplin yaklaşımı, zamansallaştırmanın nasıl işlediğini ve birey üzerindeki etkilerini anlamak için kritik bir çerçeve sunmaktadır. Foucault, iktidarın doğrudan baskı yoluyla değil, daha incelikli ve yaygın bir şekilde işlediğini savunmuştur. Disiplinci iktidar, bireylerin bedenlerini ve zihinlerini şekillendirerek, onları belirli kalıplara sokmaktadır. Bu süreçte zamansallaştırma, bireylerin bir zaman düzeni içinde yaşamalarını ve bu düzene uygun davranmalarını sağlayan bir araç olarak önemli etkiye sahiptir. Disiplin gücünün etkinliği, toplumsal eylemin ayrılmaz bir parçası olan ve her yöne dallanan bir ilişkiler ağı yoluyla yayılan gözetim gücü ve yakın ilişkiden kaynaklanmaktadır. Foucault'nun yaklaşımında güç olarak disiplin, maliyet düşürme ilkesine göre uygulanmaktadır. Disiplinci iktidarın işleyişini karakterize eden zamansal incelikler hem ekonomik açıdan çok az harcama yapılarak hem de politik açıdan çok az direnç oluşturarak disipline etmeyi amaçlamaktadır (Foucault, 1975).

Bu kapsamda, makalenin amacı Foucault'nun disiplinci güç yaklaşımı bağlamında zamansallaştırma kavramını ve uygulamalarını analiz etmek ve yine bu çerçevede modern toplumlarda bireylerin kontrol edilmesi ve disipline edilmesi süreçlerindeki rolünü incelemektir. Böylece Foucault'nun zamana ilişkin çıkarımlarında yer alan modern toplumlarda iktidarın işleyişine dair iddiaları anlaşılmasına çalışılacaktır.

### Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Michel Foucault'nun disiplinci güç yaklaşımı çerçevesinde zamansallaştırma kavramını ve uygulamalarını analiz etmektir. Bu çerçevede zamansallaştırmanın modern toplumlarda bireyleri kontrol etme ve disiplin altına alma mekanizması olarak nasıl işlediği konusundaki tespitlerini ele almayı amaçlamaktadır. Amacımız, Foucault'nun zamana ilişkin içgörülerini inceleyerek, modern toplumlarda gücün işleyişini ve zamanın bireylerin davranışları ve düşünceleri üzerinde kontrol sağlama aracı olarak nasıl kullanıldığını anlamaya çalışmaktır. Bu analiz yoluyla, çalışma Foucault'nun çağdaş toplumlarda gücün işleyişi ve zamansallaştırmanın bireysel özgürlük ve özerklik üzerindeki etkileri hakkındaki iddialarını açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, zamansallaştırmanın bireysel davranışın düzenlenmesinde incelikli ancak yaygın bir güç olarak işlediği karmaşık yollar araştırılmaktadır. Makale, toplumsal kurumlar tarafından dayatılan zamansal yapıları inceleyerek, günlük faaliyetlerin sistematik düzenlenmesini vurgulamakta ve bu yapıların disiplinci uygulamaları günlük yaşamın dokusuna nasıl yerleştirdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, zamansallaştırmanın bireysel özerklik ve eylemlilik üzerindeki etkileri ele alınarak zamansal kısıtlamaların kişisel özgürlüğü nasıl sınırladığı, davranışları zihinsel durumları ve sosyal etkileşimleri nasıl şekillendirdiği ele alınacaktır. Böylece çalışma, sosyal bilimlerde güç, disiplin ve zaman üzerine devam eden söyleme katkıda bulunmayı ve Foucault'nun teorik katkılarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

### Yöntem

Çalışma kavramsal-teorik nitelikte olup, Michel Foucault'nun iktidar ve disiplin ilişkisi yönünde geliştirdiği yaklaşımı çerçevesinde zamansallık olgusuna bakışı analiz etmektedir. İnceleme, yaklaşımı yönünden betimleyicidir ve araştırma tekniği yönünden birincil kaynaklara dayanmaktadır. Zaman, insan ve toplum ilişkisi üzerine çalışan felsefede Martin Heidegger ve Henri Bergson, sosyolojide, Emile Durkheim, Georg Herbert Mead, Lewis Coser, Antony Giddens gibi düşünürlerin iddialarını merkezi bir kavram olan disiplinle ilişkilendirmesi açısından Foucault, konuyla ilgili tamamlayıcı çalışmalar ortaya koymuştur. Foucault'nun iktidar ve toplum ilişkilerine eleştirel bakışlar ekseninde ortaya koyduğu eserlerinin neredeyse tamamında zamansallık olgusunu ele aldığı konularla ilişkilendirmiştir. Bu sebeple eserler İngilizce nüshalarından incelenerek düşünürün zamansallık kavramını ele alışı, iktidar ve disiplin ile ilişkilendirme biçimi incelenmiştir. Böylece Foucault'nun söyleminde içkin olarak güçlü bir biçimde duran ama üzerinde fazla çalışılmamış bir olgu olarak zamansallık üzerine iktidar ve disiplin ilişkisi yönünde betimsel bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Foucault'nun eserlerinden, *The Archaeology of Knowledge, Discipline and Punish: The Birth of the Prison, Death and the Power, Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, The history of sexuality, volume 1: An introduction, of Other Spaces. Diacritics, The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences. Foucault Live, Society Must Be Defended, Psychiatric Power: Lectures at the Collège de France, 1973-1974, The politics of health in the eighteenth century* birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Foucault'nun eserleri zamansallık boyutuyla sistematik biçimde incelenmiş, gerekli tespitler yapılmış ve ikincil kaynaklarla pekiştirilmiştir. Çalışmada doğrudan alıntılar yerine betimleyici analiz içerisinde düşünürün görüşleri ortaya konmuştur. Ayrıca ilgili yazarların, özellikle Elias, Adam, Cera, Corfield, Deleuze ve Utz'un eserlerinin orijinaleri sistematik ve Foucault'nun eserleriyle karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir. Bunlara ilave olarak Foucault'nun eserleri üzerine yapılmış çalışmalardan da ikincil kaynak olarak yararlanılmıştır.

## Zamansallık Olgusu Üzerine Düşünceler Arasında Foucault'nun Yeri

Zamansallık, zamanla veya zaman algısıyla ilişkili olma niteliğini veya durumunu ifade eder. Felsefi bağlamlarda, zamansallık genellikle zamanın doğasını, özellikle varoluş, bellek ve bilinçle ilişkili olarak, insanlar tarafından deneyimlendiği şekliyle araştırmak için kullanılır. Zamanın nesnel ölçümüyle çelişir, bunun yerine zamanın nasıl algılandığına, yapılandırıldığına ve deneyimler aracılığıyla nasıl yaşandığına odaklanır. (Ricoeur, 1984, s. 52). Bu anlamda felsefede zamansallık geçmiş, şimdi ve geleceğin doğrusal ilerlemesi fikrini ifade eder. Ancak terim sıklıkla doğrusal zaman fikirlerinin eleştirileri bağlamında kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerde ise zaman konusu, Sosyologlar tarafından insanın zaman algısı ve zamanın toplumsal organizasyonu açısından incelenmiştir (Utz, 2011, s. 70).

Felsefede, Martin Heidegger, zamansallık kavramını modern toplum eleştirisi üzerinden geliştirmiştir. *Varlık ve Zaman (Sein und Zeit)* adlı eserinde modern insanın zaman algısını uzaysal olan "orijinal zamanın" unutulması sonucu ortaya çıkan bir saniya dayanan "otantik zaman" olarak tanımlamıştır. Düşünürün zamana ilişkin bu ayrımının bir tarafında yanılısamalardan uzak gerçek zaman durumu, diğer tarafında ise araçsal, hesaplayıcı aklın, bütüncüllüğü bozan, özneyi ayrıştıran ve dağıtan bir kabuller alanı vardır. İşlevsellik üzerinden varsayılmış ve benimsemiş, insan eylemi ve niyetlerine göre tasarılanmış olan zaman kabulü Heidegger tarafından, "zamansallık" olarak kavramlaştırılmıştır (Heidegger, 2008, s. 65-66).

Heidegger, *Varlık ve Zaman* eserinde zamansallık kavramını, Dasein'in varoluşsal yapısıyla bağlantılı olarak ele almıştır. Zamansallık, Dasein'in varoluşunun temel bir boyutu olarak tanımlanır. Heidegger zamansallığı Dasein'in dünyadaki varoluş koşullarıyla ilişkili pratik bir mesele olarak görmüştür. Heidegger'e göre, Dasein sadece teorik bir özne değil, dünyada el altında olanla (Zuhandene) pratik bir ilişki kuran bir varlıktır. Bu ilişki, zamanın bir soyutlama değil, insanın varoluşsal deneyimi içinde açılan bir süreç olduğu anlamına gelir. (Heidegger, 2008, 69-70).

Bu anlamda, "zamansallık" Dasein'in varlığının açıklık yapısına gönderme yapar; bu, insanın ve diğer varlıkların kendilerini anlamlı olarak ortaya koydukları bir açıklığa sahip olmamız gerçeğidir. Yani, zaman Varlığın açılımının alanıdır ve zamansallık, zamana yol açan varoluşumuzun belirli bir yapısıdır (Sheehan, 2014, 123-124). Bu yapı insan algısı, iradesi, kültürü ve tercihleriyle toplumsal bir nitelik kazandığı gibi belirli bir biçimiyle kabul edilir veya benimsetilebilir.

Heidegger'in zamansallık analizi, Dasein'in dünyada geleceğe yönelimli olarak var olduğunu ve geçmiş deneyimlerle şekillenen bir 'şimdi' içinde hareket ettiğini öne sürer. Bu hareket, geleceğe dönük beklentilerle ve geçmişin etkisiyle 'olmuş olma' (Gewesenheit) hali içinde şekillenir. Heidegger bu yapıya "zamansallık" adını verir. Dasein'in bu zamansallık yapısı, otantik (özgün) ve gayri otantik (özgün olmayan) zamansallık olmak üzere ikiye ayrılır. Otantik zamansallık, kişinin kendi ölümüne doğru olan varoluşunu kavradığı, radikal bir sonluluk bilinci içinde kendini gerçekleştirdiği anları ifade ederken, gayri otantik zamansallık gündelik kaygılar içinde boğulmuş ve zamanın nesnelleştirilmiş bir kavranışıyla sınırlanmış varoluşu temsil eder (Sandbothe, 19-20).

Heidegger, zamansallığı doğası gereği normatif, yaşamı "yöneten" veya "standartlaştıran" bir şey olarak tanımlamaz. Bunun yerine, özellikle saatler ve takvimler tarafından ölçülen ve standartlaştırılan modern zaman anlayışlarının zamansallığın otantik deneyimini gizlediğini savunur. Heidegger, zamanın bütünsel, varoluşsal olduğu anlayışını ifade eden "otantik zamansallık" ile zamanı ölçülebilir olarak düşünen, olayların öncesi ve sonrası şeklinde doğrusal diziler açısından görme eğilimindeki "otantik olmayan zamansallık" arasında ayrım yapar (Heidegger, 2008, s. 70).

Henri Bergson ise *Zaman ve Özgür İrade: Bilincin Dolaysız Verileri Üzerine Bir Deneme* adlı kitabında zamanı matematik ve fizik bilimlerinin konusu olan “ölçülebilir zaman” olan “soyut zaman” ile insan bilincinin akışı olarak nitelendirdiği “somut zaman” olarak ayırmıştır. Bergson, bilinç hallerinin çeşitliliği kadar farklılaşan somut zaman algısının örgütlenmesinin özgür irade ile ilgili olduğunu ileri sürmüştür (Bergson, 2001).

Bergson'un felsefesinde, onun zamansallık kavramı *durée* (süre) kavramı aracılığıyla ifade edilir ve bunu bilimin mekansallaştırılmış, doğrusal zamanı ile karşılaştırır. *Durée*, öznel olarak deneyimlenen, onların izole olmadığı, kusursuz bir şekilde birbirine karıştığı, zamanın niteliksel akışını ifade ediyor. Bu yaşanmış, bölünmez zaman, saatlerin ve fiziğin soyut, ölçülebilir zamanıyla tezat oluşturuyor. Bergson'a göre zamanın gerçek doğası ancak bilincin sürekliliği içerisinde anlaşılabilir. Bergson'un zamansallığı, sürenin akışının deterministik veya mekanik yasalara bağlı olmayan yeni olasılıkların ortaya çıkmasına izin verdiği yaratıcılık ve özgürlüğü vurgular. Bu, insan deneyimini anlamak için çok önemlidir, çünkü yaşamın akışına öngörülemezlik ve yenilik unsuru katarak zamansallık ile özgür irade arasındaki bağlantıyı güçlendirir (Lundy, 1999, s.18)

Bu noktada özgür iradeyle bütünleşmesi gereken farklı zaman algıları vurgusu Foucault'nun bireysel iradelerin zamansal disiplin yoluyla tek tipleştirilmesine getirdiği eleştirisindeki özgürlük düşüncesiyle örtüşüyor görünmektedir.

Sosyolojide zamansallık kavramı, toplumsal süreçlerin ve yapıların zamansal boyutunu inceleyen önemli bir araştırma alanıdır. Bu konuda çok sayıda sosyolog incelemeler yapmış ve çeşitli perspektifler geliştirmiştir. Emile Durkheim, Georg Herbert Mead, Lewis Coser, Antony Giddens gibi düşünürlerin sosyolojide zamanın toplumsal süreçler üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik çalışmaları, zaman algısının toplumsal yapıların ve ilişkilerin üzerindeki etkisini ve insanlar arası iletişimde zamansallığın rolünü ortaya koymuştur.

Bunun yanında daha özelden sosyal bir değişken olarak zamanın iktidarın yönetsel süreçlerinde nasıl kullanıldığı ve dönüştürüldüğü üzerinde yapılan çalışmalar Foucault'nun yaklaşımının da içinde bulunduğu düşünce hattını vermektedir. Elias, zamanı toplumsal bir kurum olarak ele almış ve onun tarihsel gelişimini incelemeye odaklanmıştır. Elias'ın *Zaman Üzerine* (Über die Zeit) adlı eserinde geliştirdiği yaklaşımının temelinde, zamanın doğal bir olgu değil, toplumsal bir inşa olduğu fikri yatmaktadır. Elias'ın çalışmaları, zaman ve iktidar ilişkileri arasındaki bağlantıyı vurgular. Elias açısından, zaman ölçümü ve kontrolü, toplumsal iktidar ilişkilerinin bir yansımasıdır. Örneğin, sanayi devrimi döneminde fabrika sahiplerinin işçilerin zamanını kontrol etme çabaları, bu ilişkinin bir göstergesidir (Elias, 2007). İngiliz tarihçi Edward Palmer Thompson, *Zamanlı Çalışma Disiplini ve Endüstriyel Kapitalizm* (Time Work-Discipline, and Industrial Capitalism) adlı makalesinde, endüstriyel kapitalizmin yükselişiyle birlikte zaman disiplininin nasıl geliştiğini incelemiştir. Thompson'a göre, saat zamanının yaygınlaşması ve iş disiplininin oluşması, siyasal ve ekonomik otoritenin işçi sınıfı üzerindeki kontrolünü artırmıştır (Thompson, 1967). Barbara Adam, *Zaman Saati: Zamanın Sosyal Analizi* (Timewatch: The Social Analysis of Time) adlı kitabında, “zaman peyzajları” kavramını ortaya atmıştır. Adam açısından farklı toplumsal gruplar ve kurumlar, zamanı farklı şekillerde algılamakta ve kullanmaktadır. Siyasal otorite, bu zaman peyzajlarını şekillendirerek toplumsal kontrolü sağlamaktadır (Adam, 1995). Anthony Giddens, yapılaşma teorisinde zamanın toplumsal yapının oluşumundaki rolünü vurgulamıştır. Giddens açısından zaman-mekân ayrımı ve zamanın standardizasyonu, modern toplumların ve siyasal otoritenin temel özelliklerindedir (Giddens, 1984).

Zamansallık ve disiplin ilişkisi açısından Elias, Heidegger, Giddens, Thomson, Barbara ve Foucault'nun düşünce bileşenleri, iktidarın zamansallığı bir disiplin aygıtı olarak kullandığı yönündedir. Düşünürlerin iddialarındaki ortak payda, zamansallığın disiplin edici işleviyle uysallaştırılmış, kendilik idealinden uzaklaşmış bir öznenin üretilmesi için yönetme aracı olarak kullanıldığı ve bu yönüyle de sorgulanması gereken bir fenomen konumuna geldiğidir.

Foucault'nun zamansallık yorumu, onun geleneksel tarihsel yöntemlere yönelik eleştirel incelemesi ve hem arkeolojiyi hem de soybilimi alternatif metodolojiler olarak geliştirmesiyle derinden iç içe geçmiştir. Foucault, zamanın, tarihsel olayların arka planını oluşturan tarafsız, doğrusal ve homojen bir akış olduğu yönündeki klasik görüşü reddetmiştir. Bunun yerine zamansallığın, parçalanmış, süreksiz, söylemsel pratikler ve iktidar yapıları tarafından şekillendirildiğini savunmuştur (Foucault, 2002, 129).

Foucault, *Bilginin Arkeolojisi* adlı çalışmasında sürekli, doğrusal anlatılara odaklanan standart, ilerlemeci tarih modelini eleştirmiştir. Bu tür modellerin, bir dönemden diğerine yumuşak geçişler olduğunu varsayarak, tarihsel değişimde rol oynayan gerçek dinamikleri gizlediğini ileri sürmüştür. Foucault açısından bu söylemsel oluşumlar düzgün bir şekilde gelişmez, aksine "epistemik kırılmalar" dediği ani kopmalar yaşanmaktadır (Foucault, 2002, s. 130). Foucault'nun arkeolojik yöntemi, bu kırılmaları ve belirli zamanlarda bilgi üretimini yöneten temel kuralları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Foucault, söylemdeki kırılmaları ve dönüşümleri inceleyerek, zamansallığın her zaman bilgi üretimini yöneten iktidar sistemlerine nasıl gömülü olduğunu ortaya koymuştur.

Foucault'ya göre zaman, tarihin içinde geliştiği pasif bir çerçeve değildir; iktidar ilişkileri ve söylemsel pratikler tarafından şekillendirilen aktif bir güçtür. Disiplin ve Ceza (1975) ve Cinselliğin Tarihi (1976) gibi daha sonraki çalışmalarında geliştirilen soybilim yöntemi, bu arkeolojik yaklaşıma dayanmaktadır. Şecere, fikirlerin veya kurumların doğrusal gelişiminin izini sürmekle ilgilenmez; bunun yerine, tarihsel olayların ve güç ilişkilerinin ortaya çıktığı olumsal, tesadüfi ve sıklıkla şiddet içeren süreçlere odaklanır. Foucault, tarihin kaçınılmaz bir ilerleme süreci değil, bir dizi süreksizlikler ve tesadüfler olduğunu ileri sürer (Foucault, 1977, s. 154). Foucault, soybilimi kullanarak, bilgi ve iktidar arasındaki karmaşık etkileşimi vurgulayarak, iktidar ilişkilerindeki değişimlerin nasıl yeni bilgi biçimleri ve buna bağlı olarak yeni zamansallıklar üretebileceğini göstermiştir..

Foucault, bilginin sürecini zamansallıkla özdeşleştirmiştir. Bu sebeple çalışmalarında iktidar eliyle bilginin söyleme dönüştüğü gibi zamansallığın da söylemler ve iktidar tarafından şekillendirildiğini savunmuştur. Foucault açısından zaman, basit, doğrusal bir ilerlemeden ziyade heterojen, çok katmanlı bir kavramdır. Onun tarihsel zaman kavramı, bilginin, gücün ve özneliliğin farklı tarihsel dönemlerde nasıl inşa edildiğini ve dönüştürüldüğünü anlamaya yönelik daha geniş felsefi bağları yansıtmaktadır. Örneğin, *Disiplin ve Ceza* adlı eserinde, bedenleri ve davranışları düzenlemenin yeni yollarını sunan hapishaneler ve okullar gibi disiplin kurumlarının gelişimi aracılığıyla zamanın dönüşümünün izini sürmüştür. Foucault açısından, bu kurumlar, daha gösterişli ve daha az sürekli olan eski iktidar biçimlerinden koparak bireylere yeni zamansallıklar benimsetmiştir (Foucault, 1975, s. 137-139).

Foucault'nun zamansallık yaklaşımında "heterokroni" (bir organizmadaki gelişim sürecinin atalarına veya diğer organizmalara kıyasla zamanlaması, hızı veya süresinde genetik olarak kontrol edilen herhangi bir farklılık) kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Foucault, *Öteki Mekânlara Dair* (Of Other Spaces) adlı makalesinde farklı zaman algılarının ve deneyimlerinin bir arada var olabileceğini öne sürmüştür (Foucault, 1986).

Foucault'nun çalışmalarında öne çıkan bir diğer kavram "tarihsel a priori" dir. Bu kavram, belirli bir tarihsel dönemde neyin düşünülebilir, söylenebilir ve yapılabilir olduğunu belirleyen epistemolojik koşulları ifade etmektedir (Foucault, 1994). Foucault açısından, tarihsel a priori, zamanın algılanma ve deneyimlenme biçimlerini de şekillendirmektedir. Düşününürün, "dispositif" (apparatus) kavramı da zamansallık anlayışıyla yakından ilişkilidir. Dispositif, belirli bir tarihsel momentte ortaya çıkan ve birbirleriyle ilişkili söylemsel ve söylemsel olmayan unsurların (kurumlar, yasalar, bilimsel söylemler vb.) bir ağını ifade etmektedir (Foucault, 1980). Bu kavram, zamanın nasıl algılandığının ve yönetildiğinin analitik incelemesi açısından önemlidir. Foucault'nun "biyo-iktidar" kavramı da zamansallıkla ilişkilidir. *Cinselliğin Tarihi* eserinde, modern

toplumlarda yaşamın zamansal boyutunun nasıl düzenlendiğini ve kontrol edildiğini incelemiştir (Foucault, 1984). Bu perspektif, zamanın biyo-politik bir boyutu olduğunu ve yaşam süreçlerinin zamansal düzenlenmesinin iktidar ilişkilerinin bir parçasını oluşturduğunu ileri sürmektedir.

Zamansallık olgusu üzerine düşünceler arasında Foucault'nun zamansallık yaklaşımı, kavramsallaştırmaları ve eleştirel tespitleri, post-yapısalcı ve post-modern düşünce akımları üzerinde önemli bir etki oluşturmuştur. Örneğin, Gilles Deleuze'ün *Fark ve Tekrar* (Difference and Repetition) adlı eserindeki zaman anlayışı, Foucault'nun fikirlerinden izler taşır.

Bu eserde zaman anlayışı, Foucault'nun düşüncelerinden etkiler taşır. Deleuze, zaman kavramını yeniden ele alırken, Foucault'nun tarih anlayışından etkilenmiştir. Foucault'nun özellikle geçmişe dair farklı epistemolojik kopuşlar ve süreklilikler arasında kurduğu ilişki, Deleuze'ün zamanın nasıl "yeniden üretildiği"ne dair yaklaşımını şekillendirmiştir. Deleuze, zamanın bir çizgisel yapı olmadığını, aksine her anın kendi özgün tekrarlarıyla "fark" yarattığını savunmuştur. Bu, Foucault'nun tarihsel aksamalar ve kesintilerle ilerleyen tarih teorisiyle örtüşmektedir. Deleuze, Foucault'nun modernitenin zamansal düzenlemelerini eleştiren yaklaşımını takip ederek, zamanın kronolojik değil, bir anlamda yeniden yapılanan bir süreç olduğunu belirtmiştir. Deleuze'ün zaman anlayışındaki bu yaklaşım, Foucault'nun "heterotopya" ve "arkeoloji" kavramlarıyla ilişkilidir; yani, zaman bir dizilim değil, farklı biçimlerde var olan süreksizlikler dizisidir (Luzecy ve Smith, 2023).

### Zamansallık Açısından Foucault'nun Güç ve Disiplin Yaklaşımı

Foucault'nun güç ve disiplin teorisi, modern toplumlarda iktidarın nasıl işlediğini anlamak için kritik öneme sahiptir. Güç, sadece baskı veya zorlama yoluyla değil, aynı zamanda bilgi ve normlar aracılığıyla da işlemektedir. Disiplin ise bireylerin davranışlarını ve düşüncelerini şekillendiren, onları belirli kalıplara sokan bir güç uygulama biçimidir (Foucault, 1975). Foucault açısından disiplin, sadece gözetim ve cezalandırma mekanizmalarıyla değil, zamanı düzenleme ve kontrol etme yoluyla da uygulanmaktadır (Foucault, 1996).

Foucault açısından disiplin, mekânı ve çeşitli etkinlikleri parçalayabilir ve yeniden düzenleyebilir. Disiplin süreçleri, zamanı biriktirme ve kullanma mekanizması olarak da anlaşılmalıdır (Foucault, 1975, s. 169). Bu mekanizma içinde zaman, sürekli veya paralel bölümlere ayrılmıştır ve her bölüm belirlenen süre içinde tamamlanmalıdır. Bu zaman dilimleri basitten karmaşığa doğru sistematik bir şekilde düzenlenmekte ve birleştirilmektedir. Zaman dilimlerinin süresini belirten ve her kişinin yeteneğini ayırt edecek değerlendirmeler yapılmakta ve kişiden kişiye değişen daha ayrıntılı planlar geliştirilmektedir (Foucault, 1975). Bu açıklamalar, güç ve disiplin yaklaşımının zamansallıkla da ilişkili temel çıkış noktasını oluşturmuştur.

Foucault açısından otantik zamanı zamansal hale getirme iktidar tarafından bireylerin davranışlarını standartlaştırmak ve onların belirli normlara uymasını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bunun için belirli sosyal mekanizmalar işlev görmektedir. Eğitim kurumları, çalışma hayatı, askeriye, hastaneler, hapishaneler gibi çeşitli mekanizmalar, zamansallaşmanın nasıl işlediğini ve bireyler üzerindeki etkilerini göstermektedir. Bunlar, bireylerin zamanlarını sıkı bir şekilde düzenleyerek, onların disipline edilmesini ve kontrol altında tutulmasını sağlamaktadır. İşleyiş zaman çizelgeleri, rutinler, ritüeller ve törenler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bunlar, bireylerin davranışlarını ve düşüncelerini şekillendiren kritik tekniklerdir. Eğitim kurumları, askeri disiplin, hapishaneler ve çalışma hayatı gibi çeşitli alanlarda uygulanan ritüeller ve törenler, bireylerin zamanlarını belirli kalıplar içinde geçirmelerini sağlayarak, onların disipline edilmesine katkıda bulunmaktadır.

Foucault zamansal disiplinin uygulama teknikleri olarak ritüeller ve törenleri, zaman çizelgeleri imer rutinleri göstermiştir. Ritüeller, belirli bir sırayla tekrarlanan ve sembolik anlamlar taşıyan eylemlerdir. Modern toplumda, ritüeller dini ayinler, bayramlar, düğünler ve cenazeler gibi çeşitli alanlarda uygulanmaktadır.



Bireylerin toplulukla bağ kurmalarına ve ortak bir kimlik duygusu geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Törenler ise özel bir vesileyle yapılan ve resmi bir karakter taşıyan ritüellerdir. Modern toplumda, törenler devlet törenleri, askeri geçit törenleri ve diploma törenleri gibi çeşitli alanlarda uygulanmaktadır. Bireylerin siyasi güce ve otoriteye saygı duymalarını sağlamaya yardımcı olmaktadır. Foucault'nun değerlendirmesinde ritüeller ve törenler, zamansallığı kontrol etmenin ve bireyleri itaatkâr hale getirmenin önemli araçlarıdır. Bireyler belirli ritüellere ve törenlere katılmaya zorlandıklarında, edilgin ve belirlenmeye uygun duruma gelirler; kendi seçimlerini yapamaz kendi eylemlerini belirleyemezler. Bu durum, bireylerde yabancılaşma ve güçsüzlük duygularına yol açmaktadır (Foucault, 1996).

Foucault'nun yaklaşımının önemli sonucu, otantik zamanı, zamansal hale getirmenin özgürlüğü sınırladığı fikridir. Sürekli olarak belirli zaman çizelgelerine ve rutinelere uymaya zorlanan bireyler, kendi hayatlarını kontrol etme özgürlüğünü kaybetmektedir. Kendi seçimlerinde özgür olamamakta ve kendi kaderlerini belirleyemez duruma gelmektedirler. Bu durum, bireylerin özgürleşmesini ve özerklik kazanmasını zorlaştırmaktadır (Foucault, 1996, s. 227).

Foucault'nun zamansallaştırma ve disiplin yaklaşımı, modern toplumun eleştirisi için önemli bir temel oluşturmuş ve bireylerin ve toplumların nasıl kontrol edildiğini ve itaatkâr hale getirildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, bu yaklaşım, zamansallaştırmanın özgürlüğü nasıl sınırladığını da ele almıştır.

### **Disiplinci Toplum: Panoptikon ve Zamansallık**

Foucault, modern toplumların kontrol ve disiplin mekanizmalarını analiz ederken “panoptikon” kavramını merkezî bir metafor olarak kullanmıştır. Panoptikon, İngiliz filozof Jeremy Bentham tarafından tasarlanan ve mahkûmların sürekli gözlemleniyormuş gibi hissetmelerini sağlayan bir hapisane modelidir. Bu modelde, merkezdeki bir gözetleme kulesi, hücrelerdeki mahkûmların “sürekli” gözetim altında oldukları izlenimini yaratır. Foucault, bu mimari düzeni, modern disiplinci toplumların işleyişini anlamak için kullanmış ve hapisane örneğinde olduğu gibi toplumda da bireylerin sürekli gözetim altında oldukları hissiyle kendi kendilerini denetlemelerini vurgulamıştır. Foucault, güç ve disiplini “panoptikon” metaforu aracılığıyla zamansallıkla ilişkilendirmiştir. Foucault'nun disiplinci toplum teorisinde, panoptikon, bireylerin davranışlarını düzenleyen ve onları uyumlu hale getiren bir mekanizma olarak işlev görmektedir (Foucault, 1975, s. 202).

Foucault, *Disiplin ve Ceza (Discipline and Punish)* adlı eserinde disiplinci toplum kavramını detaylandırmıştır. Disiplinci toplum, bireylerin sürekli gözetim altında tutulduğu ve davranışlarının sürekli olarak düzenlendiği panoptikon benzeri bir sistemdir (Foucault, 1975, s. 200). Panoptikon, sadece fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda bir zihinsel yapıdır. Niteliğini süreklilikten alır, zaman ve kontrol bileşeninin bir araya gelmesini ifade eder. Etkiyi oluşturan biçimlendirilmiş zamandır. Bu yapı, toplumda sürekli gözetim altında olduğu duygusunu uyandırmakta ve bireyleri itaatkâr hale getirmektedir (Butler, 1990, s. 215). Panoptikon sadece bir hapisane tasarımı değil, aynı zamanda bir güç ve kontrol modelidir. Bu model, modern toplumun tüm kurumlarında, okullardan işyerlerine kadar kullanılmaktadır (Deleuze, 1992, s. 123). Panoptikon, modern toplumun simgesidir. Bu simge, bireylerin özgürlüğünün nasıl sınırlandırıldığını ve kontrol altına alındığını göstermektedir (Bauman, 1998, s. 189).

Foucault'nun disiplin ve panoptikon yaklaşımı, zamansallıkla bağlantılıdır; disiplininin zamanı düzenlemek ve kontrol etmek için kullanılan bir güç biçimi olduğunu savunur. Foucault, zamanın düzenlenmesi ve denetlenmesinin, bireylerin disipline edilmesinde kritik bir araç olduğunu vurgular (Foucault, 2015, s. 207). Foucault açısından, merkezi gözlem kulesi gözetleme yoluyla mahkûmların günlük yaşam zamanının her anını kontrol etmektedir. Yani kontrol edilen sınırlanan mekânın içerisinde geçirilen zamandır ve yapılan gözetimi etkili kılan sürekliliğidir. Burada hapisaneye özgü bir zamansallığın inşa edildiği görülmektedir. Direnci kırma ve uyumlandırma amacı taşıyan bu zamansallaştırma kendi içinde kabulleri, sınırları, korkuları,

taktirleri olan bir sosyalite kurar ve mahkûmu bunun içinde yeniden yorumlar. Yeni kişilik itaatkâr, uyumlu ve kontrol edilebilir niteliktedir. Foucault'nun üzerinde durduğu bu modelin özelliği modern toplumda okul veya çalışma ortamlarında kişisel zamanın, sınırlama ve yönlendirme yoluyla kurgulandığı zamansallaştırmadır. Bu durum, Foucault'nun "görünürlük tuzağı" olarak adlandırdığı bir olguyu ortaya çıkarır. Bu bağlamda, disiplinci toplumda gözetim sadece fiziksel mekânlarla sınırlı kalmamakta; okullar, hastaneler, kışlalar ve fabrikalar gibi çeşitli kurumlar aracılığıyla toplumun geneline yayılmaktadır (Foucault, 1975, s. 137).

Bu anlamda panoptikon, Foucault'ya göre disipline edici teknolojiyi güçlü bir şekilde temsil etmektedir. Bedenleri, gözetimlerinin kalıcı olarak garanti altına alınacağı şekilde mekânsallaştırma, sınıflandırma ve düzenleme yeteneği, belirli bir zamansallığı ima etmektedir. Bunun nedeni bir yandan iktidarın uygulanabileceği belirli zamanlardan, diğer yandan bu uygulamanın ortaya çıkardığı zamansal etkilerden kaynaklanmaktadır. Panoptik teknolojide temel olan disiplin gücü, bedenlerin sürekli gözetim ve denetimine izin vermektedir. Yani gözetimin hiçbir zaman durdurulmayacağı bir mekanizma kurulmuştur. Bu, panoptik yapıda "bir görünürlük alanına tabi olan ve bunu bilen kişinin, iktidar zorlamalarını kendi başına yeniden üretmesi; onları kendiliğinden kendi üzerinde çalıştırmasını sağlamaktadır. Böylece aynı anda her iki rolü de oynadığı iktidar ilişkisini kendi içine kaydetmekte, kendi doğasının ilkesi haline getirmektedir." (Foucault, 1975, s. 206).

Modern toplumlarda panoptikon ve zamansallık arasındaki ilişki, disiplinci toplumun işleyişini anlamak için kritik öneme sahiptir. Panoptikon, bireylerin sürekli gözlem altında oldukları hissini yaratarak onların davranışlarını denetlerken, zamansallık bu denetimi daha da pekiştirir (Foucault, 1975, s. 212). Zamansal düzenleme, bireylerin belirli zaman dilimlerinde belirli görevleri yerine getirmelerini sağlayarak, onların hem bedenlerini hem de zihinlerini disipline etmektedir. Böylece, bireylerin davranışları üzerinde kurulan denetim, zamansal düzenlemeler aracılığıyla sürekli kılınmaktadır (Gutting, 2005, s. 85; Dreyfus ve Rabinow, 1982, s. 189). Panoptik mimarının denetim niteliği aslında zamana yöneliktir. Çünkü her zaman gözetleniyor hissini uyandırarak kontrol sağlamayı amaçlamaktadır.

Foucault açısından zamansallaştırma, bireylerin davranışlarını ve düşüncelerini derinlemesine etkilemekte, bu etkiler psikolojik, sosyal ve fiziksel yönde gerçekleşmektedir. Bireylerin zaman algısı ile psikolojik durumları ilişkilidir. Belirli bir zaman düzenine göre yaşamak, bireylerin stres seviyelerini, uyku düzenlerini ve genel ruh hallerini etkilemektedir. Zamansallaştırma, bireylerin sosyal ilişkileri ve toplum içindeki rollerinde de etkilidir. Belirli zaman dilimlerine uymak, bireylerin toplum içindeki yerlerini ve sosyal statülerini belirleyen kritik bir uyma sürecidir ve her zaman bir miktar stresle ilerler. Zamansallaştırma, bireylerin fiziksel sağlığı üzerinde de önemli etkiler oluşturabilir. Belirli bir zaman düzenine göre yaşamak, bireylerin fiziksel aktivitelerini, beslenme alışkanlıklarını ve genel sağlık durumlarını etkileyebilir (Foucault, 1975).

Teknolojik gelişmeler ve dijital gözetim araçları, panoptikon modelini daha sofistike hale getirerek bireylerin davranışlarını denetlemeyi sürdürmektedir. Aynı şekilde, iş dünyasında ve eğitim sisteminde uygulanan zamansal düzenlemeler, bireylerin zamanlarını kontrol altına alarak onların disipline edilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, Foucault'nun disiplinci toplum teorisi, günümüz toplumlarının kontrol ve denetim mekanizmalarının eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesinde farklı bakış açıları sunmuştur (Dreyfus ve Rabinow, 1982, s. 195).

Disiplinci toplumun zamansallık üzerinden işleyişi modern toplumun gündelik yaşamının ritmini belirlemekte, birey ve toplum arasında sistematik bir algı ve kabuller örüntüsü oluşturmaktadır. Böylesine yaygın etkisiyle mekân ve yaşam algısını kuşatan biçimlendirilmiş zaman, bireyin yaşam amacını, disiplin ve başarı anlayışını ve tekniklerini, geçerlilik ilkelerini belirleyen denetleyici, disipline edici, yönlendirici bir faktör durumundadır. Bu yönleriyle zamansallık modern toplum sisteminin kuruluşunun temelinde yer alan belirleyici güç olarak tanımlanabilir.

### Zamansal Disiplinin Modern Toplumdaki Araçları ve Mekanizmaları

Foucault açısından disiplin sadece gözetim ve cezalandırma mekanizmalarıyla değil, aynı zamanda zamanı düzenleme ve kontrol etme yoluyla da uygulanır. Bu sebeple disiplinci toplumun işleyişini incelerken, zamansallık kavramını kritik bir bileşen olarak ele almıştır. Foucault, zamansallaşmanın araçları ve mekanizmalarını çeşitli kurumlar ve uygulamalar üzerinden analiz etmektedir. Disiplinci toplumlarda, zamanın düzenlenmesi ve kontrol altına alınması, bireylerin davranışlarını ve düşüncelerini şekillendiren temel araçlardır. Zamansallaştırma, saat ve takvime dayalı olarak belirli zaman çizelgeleri ve rutinlerin tasarlanması ve uygulanmasını içeren bir mekanizmadır. Zaman çizelgeleri, bireylerin günlük yaşamlarının belirli bir düzene göre planlamasını sağlamaktadır. Bu çizelgeler, bireylerin belirli saatlerde belirli faaliyetleri yerine getirmesini zorunlu kılan rutinler oluşturmakta ve böylece bireylerin zaman kullanımını disiplin altına almaktadır (Foucault, 1975).

Zamansallaştırma araçlarından diğerleri ritüeller ve törenlerdir. Ritüeller, belirli bir sırayla tekrarlanan ve sembolik anlamlar taşıyan eylemlerdir. Törenler ise özel bir vesileyle yapılan, resmi veya dinsel bir karakter taşıyan ritüellerdir. Bu uygulamalar bireylerin belirli zaman dilimlerinde belirli davranışları sergilemesini sağlamaktadır. Örneğin, okul törenleri, askeri disiplin ritüelleri ve dini ayinler, zamansallaştırmanın tipik örnekleridir. Bunlar bireylerin zamanlarını belirli kalıplar içinde düzenleyerek, onların davranışlarını ve düşüncelerini şekillendiren önemli araçlardır (Foucault, 1975, s. 135). Söz konusu zamansallaştırma teknikleri bireylerin kimliklerini ve rollerini pekiştirmelerine ve itaatkâr hale gelmelerine yardımcı olmaktadır (Foucault, 1984, s. 156).

Zamansallaştırma tekniklerinin kullanıldığı araçlar eğitimden çalışma hayatına, askeri disiplinlerden hapisanelere kadar çeşitlenmektedir. Toplumsal sistem içerisinde eğitim kurumları, zaman düzenlemelerinin en belirgin uygulandığı zamansallaştırma araçlarından biridir. Okullarda uygulanan zaman çizelgeleri ve rutinler, öğrencilerin zamanlarını sıkı bir şekilde düzenler. Ders saatleri, yemek molaları ve sınav dönemleri gibi yapılar, öğrencilerin belirli bir düzen içinde hareket etmelerini sağlamaktadır. Eğitim kurumları, ritüeller ve törenlerin zamansal düzenlemeler aracılığıyla bireylerin disipline edilmesinde nasıl kullanıldığını gösteren önemli bir alandır. Okullarda uygulanan sabah törenleri, bayrak törenleri ve mezuniyet törenleri gibi ritüeller, öğrencilerin zamanlarını belirli bir düzen içinde geçirmelerini sağlar (Foucault, 1975, s. 160). Bu ritüeller, öğrencilerin sadece fiziksel varlıklarını değil, aynı zamanda düşüncelerini ve davranışlarını da disipline eder. Örneğin, sabah törenlerinde söylenen marşlar, içilen andlar, öğrencilerin okula olan bağlılıklarını ve disiplinlerini pekiştirir (Hunter, 1994, s. 176). Böylece, tasarlanmış zamanın anlam ve değer boyutunda meşrulaştırılması sağlanmaktadır (Foucault, 1975, s. 162).

Bu düzenlemeler, öğrencilerin sadece fiziksel varlıklarını değil, aynı zamanda düşüncelerini ve davranışlarını da şekillendirir. Foucault, okullardaki bu tür zamansal düzenlemelerin, öğrencilerin disipline edilmesinde kritik bir rol oynadığını belirtmiştir; “Öğrencilerin kendi zamanlarını nasıl kullanacaklarını belirleme özgürlüğünü sınırlar ve onları itaatkâr hale getirir” (Foucault, 1975, s. 160). Düzenlemeler, öğrencilerin sadece zamanlarını değil, aynı zamanda davranışlarını ve düşüncelerini de şekillendirmektedir. Örneğin, öğrencilerin belirli saatlerde ders çalışmaları, belirli sürelerde dinlenmeleri ve belirli zaman dilimlerinde sınavlara hazırlanmaları beklenmektedir (Gore, 1995, s. 56). Zamansallaştırma, öğrencilerin sürekli olarak performans baskısı altında olmalarına yol açmakta ve bu baskı, onların hem akademik başarılarını hem de kişisel gelişimlerini etkilemektedir (Ball, 1983). Belirli zaman dilimlerinde belirli başarılar elde etmeleri beklenen öğrenciler, bu baskı altında sürekli olarak kendilerini denetlemek zorunda kalırlar (Hunter, 1994, s. 176).

Bireyde çocukluk çağlarından başlayan zamansal yönlendirme işlevsel olarak gündelik yaşamın sürdürülmesine yardımcı olurken diğer taraftan yaşamın bütünü üzerinde görünmeyen ama her ana yayılan kontrol sağlayıcı bir güç olarak kendini göstermektedir. Çocuk için okulda zaman yönetimi dakikalar düzeyinde belirlenmeye devam etmektedir. Anaokulundan itibaren, ders süreleri, molalar ve kısa uyuma

aralarının düzenlenmesiyle başlayan zamansallık bireyin öğrenim yaşamı boyunca devam etmektedir. Uzman kişiler eliyle araştırılarak yapılan zaman planlaması öğrenmeyi diğer bir deyişle verimliliği artırmak amacını taşımaktadır. Başarıya taşıyıcı okul çalışma sistemi içerisinde zaman kurallarına uyma doğrudan veya dolaylı olarak ödüllendirilen bir tür koşullanmayı da ortaya çıkarmaktadır.

Hapishaneler de zamansallaşmanın araçları arasında önemli bir yer tutar. Foucault, hapishanelerdeki zaman yönetiminin, mahkûmların davranışlarını düzenlemekte ve onları disipline etmekte kullanıldığını belirtir. Zaman çizelgeleri ve rutinlerin bireylerin disipline edilmesinde nasıl kullanıldığını gösterir (Foucault, 1975, s. 137-140). Mahkûmların günlük rutinleri, yemek saatleri, çalışma saatleri ve dinlenme zamanları gibi yapılar, onların zamanlarını sıkı bir şekilde düzenler. Bu düzenlemeler, mahkûmların zamanlarını belirli kalıplar içinde geçirmelerini sağlayarak, onların disipline edilmesine katkıda bulunur. Fiziksel ve zihinsel olarak kontrol altında tutulmasını sağlar (Dreyfus ve Rabinow, 1982, s. 195; Ignatieff, 1978, s. 130; Garland, 1985, s. 123).

Çalışma hayatı, zamansallığın bireyler üzerindeki etkilerini gösteren diğer önemli bir alandır. İşyerleri, çalışanları belirli bir saatte işe gitmeye, belirli bir süre çalışmaya ve belirli bir saatte işten çıkmaya zorlayarak zamansallaştırma araçlarını ve mekanizmalarını kullanır (Foucault, 1984, s. 218). İş yerlerinde uygulanan zaman çizelgeleri ve vardiya sistemleri, çalışanların zamanlarını düzenler ve bu düzenlemeler, çalışanların davranışlarını ve üretkenliklerini etkiler (Foucault, 1975, s. 154). Yine aynı şekilde okullarda olduğu gibi çalışma hayatında da ritüeller ve törenler de bireylerin zamansal düzenlemeler aracılığıyla disipline edilmesinde önemli bir rol oynar. İşyerlerinde uygulanan toplantılar, ödül törenleri ve şirket etkinlikleri gibi ritüeller, çalışanların zamanlarını belirli bir düzen içinde geçirmelerini sağlar (Foucault, 1975, s. 154). Bu ritüeller, çalışanların şirket kurallarına ve kültürüne olan bağlılıklarını pekiştirerek şirket hedeflerine uygun şekilde hareket etmelerini sağlar (Smith, 2001, s. 45; Thompson, 1967, s. 85; Dreyfus ve Rabinow, 1982, s.189).

Zamansallığın çalışma hayatındaki bir diğer etkisi, çalışanların sürekli olarak zaman baskısı altında tutulmalarıdır. Bu baskı, çalışanların stres düzeylerini artırabilir ve iş verimliliğini düşürebilir. Aynı zamanda, çalışanların kişisel yaşamları üzerindeki etkileri de göz ardı edilemez. Belirli bir iş-yaşam dengesi kurmak zorunda olan çalışanlar, zamansal düzenlemeler nedeniyle bu dengeyi sağlamakta zorlanabilmektedir (Thompson, 1967, s. 85).

Askeri kurumlar, ritüellerin ve törenlerin zamansal düzenlemelerle bireylerin disipline edilmesinde nasıl kullanıldığını gösteren diğer önemli bir alandır. Düzenlemeler zaman çizelgeleri ve rutinlerin uygulanmasıyla gerçekleştirilir. Askeri eğitim ve görev süreçleri, bireylerin zamanlarını askeri bir disiplinle düzenler. Foucault, askeri kurumların, bireylerin zamanlarını sıkı bir şekilde denetleyerek onları disipline ettiğini vurgular (Foucault, 1975, s. 168). Eğitim sürecinde uygulanan sabah içtimaları, eğitim seansları ve nöbet çizelgeleri, askerlerin zamanlarını kesin kurallara bağlar. Bu şekilde, onların hem fiziksel hem de zihinsel olarak disipline edilmesi sağlanır. Bu düzenlemeler, askerlerin davranışlarını ve düşüncelerini belirli bir disiplin altında şekillendirir (Morrison, 1995, s. 102; Morris, 1991, s. 210; Gutting, 2005, s. 85).

### **Foucault Açısından Modern Toplumda İktidar ve Zamansallık İlişkisi**

Foucault, yeni iktidar biçimlenişi olarak değerlendirdiği sanayileşmeyle birlikte 18. yüzyıldan itibaren gelişen iktidar yapılarına dikkat çekmiş ve yeni iktidar yapısına “yönetimsellik” adını vermiştir. Yeni yönetim, “yönetimsel akıl” (governmental reason) ile hareket etmektedir. (Foucault, 2004, s. 11).

Foucault açısından, söz konusu olan iktidarın yapısındaki temel değişiklik, uyguladığı gücün toplumdaki etkisinin nitelik olarak değişmesidir yani iktidar ile toplum arasındaki ilişkisellik değişmiştir. Yeni iktidar biçimi sanayi toplumunun gelişme süreçlerinde şekillenen, liberal yaklaşım sergileyen, kapitalist ekonomik

sistemle bütünleşik bir niteliktedir. Foucault, toplumun bütün unsurlarını her yönüyle belirleme stratejileriyle hareket ederek oluşturduğu kendi “hakikati” içerisinde yaşamın içerisine nüfuz etmiş bir yönetim sistemini öngörmektedir (Foucault, 2011, s. 281-282).

Foucault açısından, iktidar tarafından, kontrol için bir söylem ve belirli disiplin mekanizmaları kurulmuş, emeği, bedeni, düşünceyi ve zamanı kontrol altına almıştır. Böylece bireye geçerli ve normal olarak sunulan disiplin uygulamaları meşrulaştırılmış bir normatif yapı haline almış, bireyin bilinci, iktidarın söylem yapısına göre yeniden biçimlendirilmiştir. Toplumun tüm kategorileri için geliştirilen iktidar söylemleri bireylerin tasnifinde değerlendirilmiş her söylem kendi disiplin uygulamalarını normatif geçerliliğe ve işlevsel “gerekliliğe” kavuşturmuştur. Böylece iktidar tarafından ön görülen normatif davranışların gerçekleşeceği, disiplin ve ceza sisteminin tanımlandığı bir söylem geliştirilmiştir. Yönetimin incelikli stratejilerle yaşamın normalleri olarak benimsediği güç ve baskı araçlarının etkinliğini sürdürdüğü yeni iktidar tipinde, gözetim ve denetim, özgürlük ve başarıya ulaşmanın gerekli unsurları olarak sunulmuştur. Böylece tahakküm süreçleri daha incelikli stratejilere bağlanmış, toplumsal yaşamın bütünü üzerinde daha yaygın ve derin etkilerine rağmen esnek ve dolaylı işleyişi dolayısıyla hissedilmeyen bir hal almıştır (Foucault, 2011; 2012; 2014).

Foucault, yeni iktidar tipinin (yönetimsellik) disiplin stratejilerini yürütmek amacıyla zamanı dönüştürerek sanayi toplumuna özgü bir zamansallık ürettiğini ve böylece bütün eylem ve düşüncelerin üzerinde bir tür görünmeyen ama her tarafta kendini hissettirebilen bir güç oluşturduğunu ileri sürmüştür. Zamansallık yaşamın bütününe nüfuz eden, gözetleme, disiplin ve kontrol süreçlerinin tümünde kendini gösterebilen akışkan bir niteliğe sahiptir. (Foucault, 2020, s. 224).

Foucault'nun bakış açısında sanayi toplumu, her toplumsal unsurun bir kapanmayı ifade ettiği, mekânın analitik olarak bölündüğü, her bölüme belirli bir fonksiyonun atandığı, uzaklaştıran ve yabancılaştıran bir ilişkisellik ağına dönüşmüştür. İktidarın farklı yöntemlerle kalıcı ve küresel kontrolü sağlaması bu özel ağ yapısı üzerinden gerçekleşmektedir. Bu ağdaki ilişkiselliğe zemin oluşturan zamansallık, insan bedeninin işlemlerinin titizlikle kontrol edilmesini sağlayan, yönetimi altındakilere sürekli uysallık ve faydalılık ilişkisini aşıl原因an disiplin sisteminin işleyişinde önemli bir role sahiptir (Foucault, 2016, s. 176).

Modernite, Elias'ta olduğu gibi Foucault'da da yeni bir deneyimin ortaya çıkışı ve zamanın düzenlenmesi olarak okunabilir. Disiplin toplumunun temelinde zamansal ritimlerin ve hareketlerin empoze edilmesi, denetlenmesi yer almaktadır. Foucault'nun zamanın betimlenmesine bakıldığında, zamanın modern toplumda bir disiplin aracı olarak gücü daha iyi anlaşılmalıdır; “Zaman bedene nüfuz eder ve onunla birlikte iktidarın en küçük kontrollerine de nüfuz eder” (Foucault, 1975, s. 156).

Toplumsal zaman, bireysel dürtülerin öz-bilinçli düzenleyici faktörünü oluşturmaktan öte, jestleri ve hareketleri düzenleyerek, ritimleri belirleyerek, hızları kontrol ederek gecikmeleri ve zamansal israfı ölçerek dışarıdan empoze edilir. Disiplin, davranışlar hatta beden ve organlar üzerinde dahi işlem yapmaya başlar. Foucault'ya göre, disipline edici iktidar ile birlikte yeni bir zamansallık (disipline edici zaman), mekân ve zamanın ağı içinde bir organizasyonunun ürünü olarak başlatılır; bunlar, bütün toplumsal yaşamı tek bir mantıkla kapsayan, her yeri ve her zamanı kateden, homojen ve kalıcı bir olay örgüsü oluşturan, sürekli ve bütünleştirici ağlardır.

İnsan bedeninin biyolojik saati ve sosyal zaman bileşenlerinin manipülasyonu bağımlılık, kültürlenme, sosyalleşme süreçlerinde belirleyici olmakta, bu sayede her beden, özellikleri ve tüm detaylarıyla bireyselleştirilebilmekte, gözlemlenebilmekte, kayıt altına alınabilmekte ve analiz edilebilmektedir. Bunun için temel teknik, her birimin normalleştirilmiş ve makul kılınmış belirli bir alana yerleştirildiği “çerçevelerin” inşası olmuştur. İstenen temel sonuç ise iktidarın söylemleri doğrultusunda düzenlenmiş, kaotik veya tehlikeli olmayan, düzenli, kontrollü ve dolayısıyla yararlı olan bir çoğunluktur.

Michel Foucault'nun disiplin toplumundan denetim/kontrol toplumuna geçiş kavramı, modern toplumdaki iktidar biçimlerinin evrimiyle ilgilidir. Foucault'ya göre, disiplin toplumu 18. yüzyıldan itibaren bedenleri terbiye etmek, bireyleri üretken ve itaatkar hale getirmek amacıyla kurumlar aracılığıyla işleyen bir sistemdi. Hapishaneler, okullar, kışlalar gibi disiplin mekanizmaları, bireylerin yaşamlarının her alanında gözetim altında tutulmalarını sağlıyordu. Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru, bu model yerini Gilles Deleuze'ün "kontrol toplumu" olarak adlandırdığı yeni bir forma bıraktı (Deleuze, 1992, 3-7). Foucault'nun ölümünden sonra Deleuze, bu değişimi "denetim mekanizmalarının sürekli hale gelmesi" şeklinde ifade etmiştir. Artık bireyler sadece belirli alanlarda değil, yaşamın her anında gözetim altında tutulmakta ve veri odaklı bir şekilde sürekli izlenmektedirler. Bu geçiş, bireylerin davranışlarını kontrol etmenin daha esnek, yaygın ve nüfuz edici yöntemlerinin ortaya çıkmasına işaret eder (Foucault, 1975, s. 202).

Mekân ve zaman korelasyonunda yürüyen evrensel yönetimsellik, toplumu saran soyut ve somut tüm varlık alanlarını tek bir mantıkla kapsama, işletme ve üretme eğilimindedir. Hiçbir şeyin boşta kalmaması için vücudun genel hareketi, tüm hareketler arasında en yüksek verimlilik ve hıza ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Buna karşılık iktidar, beden ile nesne arasında, birini diğerine bağlayan ve dolayısıyla süreçleri ve işlemleri içeriden inşa eden bir eklemlenmeyi gerektirmektedir. Disiplin gücünün işlevi "nihai ürünün çıkarılmasından ziyade üretim aygıtıyla zorlayıcı bağlantıdır" (Foucault, 2016, s. 177).

İktidar tarafından böylesine tasarlanmış ve planlanmış tüm sistemin işleyişinde zamansallık her eylem durumunu düzenleyen ve disipline eden yaygın bir işlevi yerine getirmektedir. Her anın sanki tükenmiş gibi kullanımını yoğunlaştırmak ve her işlemi maksimuma hızlandırmak için zamanın bölümlenmesi yoluyla aktivitenin kontrolü tamamlanmaktadır. Bu matris hapishanedeki orduya, fabrikadan okula kadar çok çeşitli kurumlarda kesişmekte ve uygulanmaktadır. Tüm uygulamalar çok sayıda ama düzenli faaliyetleri içermektedir. Bunların hepsi için düzenleyici sinyaller ve komut sesleriyle oluşturulan ritim, hızlandırılmış süreleri bir erdem olarak topluma benimsetici normlar oluşturmaktadır (Foucault, 2016, s. 178).

Disiplin, zaman yönetme ve bundan yararlanma aracı haline gelmektedir. Disiplin uygulanması için zaman planlanmış prosedürlere tabi tutulmaktadır. Ardışık ve analitik olarak düzenlenmiş her prosedür veya bölüm bir teste tabi tutulmaktadır. Zamansal hale getirilmiş bölümler, her bir ögenin ayrıntılı olarak gözlemlenebildiği ve bireysel hale getirilebildiği sürekli ve tam kontrole olanak tanımaktadır. Bu anlamda, her bir kişinin söylediği ve yaptığı her şeyin yazılması ve kaydedilmesi, gözetim ve düzeltici cezanın uygulanması için esastır. Bu yaklaşım çerçevesinde Foucault açısından disiplin, görünürlük talebine dayalı olarak hiyerarşik süreklilikle kayıt tutmayı zorunlu hale getirmektedir. Burada temel amaç, bireyin yaptığı, söylediği her şeyin not edilmesini ve kaydedilmesini sağlamak, daha sonra bilgiyi hiyerarşik ölçek boyunca aşağıdan yukarıya iletmek ve son olarak bu bilgiyi her zaman erişilebilir kılmak ve her yerde görülebilirlik ilkesini sağlamaktır (Foucault, 2008, s. 2-8).

Disipliner prosedürlerde esas, bedenlere hem tekrarlayan hem de farklı ama her zaman dereceli görevler yükleyen bir uygulamadır. Egzersiz "yaşamın zamanından tasarruf etmeye, onu yararlı bir biçimde biriktirmeye ve bu şekilde tahsis edilen zaman boyunca bireyler üzerinde güç uygulamaya hizmet etmektedir" (Foucault, 1975, s. 166). Yani, zamansallık stratejisinde, yeni zaman ekonomisine dayalı faaliyetin kontrolü için planlanmış bir zaman ritmi oluşturulmuştur (Foucault, 2008, s. 2). Foucault açısından disiplinde gelmesi planlanan son kontrol noktası, eylemlerin diğerlerine göre yerleştirilmesi ve eklemlenmesi yoluyla her birinden maksimum miktarda verim alınabilecek ve optimal bir sonuç elde edilecek şekilde kronolojik ayarlama yapılarak açık ve kesin komuta kurulmasıdır. Bu şekilde, iktidarın disiplin için kullanmadığı geçici boşluklar kontrol altına alınmış olur. Disiplin gücü böylece sürekli ve homojen bir zaman üretir. Aynı şekilde panoptisizmle birlikte iktidar daha hızlı, daha hafif ve daha etkili hale gelir.

Bu mekanizmanın zamansal deneyimde oluşturduğu etkilere bakıldığında, bedenlerin üretkenliği ve uysallığının artırılmasıyla disiplinin aradığı hedeflere ulaşmada bir gelişme gözlenmektedir. Bir yandan, panoptik cihaz, bedenlerin daha ayrıntılı bir şekilde mekânsal hale getirilmesi yoluyla, jestlerin, ritimlerin ve zamanların daha etkili bir şekilde kontrol edilmesine olanak tanıyarak, performansların ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesini ve bireysel zamanların karşılaştırılmasını ve biriktirilmesini kolaylaştırmaktadır.

## Sonuç ve Değerlendirme

Bu makalede, Foucault'nun tespitleri ışığında zamansallaştırmanın işleyişi ve bireyler üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Foucault'nun disiplin ve güç yaklaşımı çerçevesinde modern toplumlarda bireylerin nasıl kontrol edildiğini ve disiplin altına alındığını anlamak için zamansallaştırmanın kritik bir kavram olduğu görülmektedir. Zamansallaştırma, bireylerin zamanlarını belirli bir düzen içinde yönetmelerini sağlamakta ve bu süreç, bireylerin davranışlarını, düşüncelerini ve genel yaşam biçimlerini derinlemesine etkilemektedir.

Disiplin hedefinin gerçekleştirildiği sahaya baktığımızda göreceğimiz tablo, eylemler ve görevler için oluşturulmuş zamansallık kapsamında oluşturulan: zaman sınırlamaları, hızlandırmaları ve sıkıştırılmalarından oluşan eylemler dizgesidir. Yeni yönetimsellikte bireyi disipline etmenin en önemli stratejilerinden biri, onun zamanını kontrol etmektir. Hatta böylece bireyin özgün düşünce ve duygu geliştirme süreçlerini bile yönetmek mümkündür. Çünkü rasyonel, duygusal ve psikolojik süreçlerin belirli bir zaman ritmine ve ayrılmış zaman aralıklarına ihtiyacı vardır.

Modern toplumları öncekilerden ayıran en büyük dönüşümlerden biri de zaman ve mekân deneyimidir. Modernitede zamanı kavramanın ve yaşamanın spesifik yolunu tanımlamak için zamanın parçalara ayrılma mekanizmalarının analiz edilmesi gerekmiştir. Sosyal teoride zamanın sosyal bir değişken olarak ele alınması modern toplumda zaman algısının değişmesi ve yönetsel uygulamalarda zamanın dönüştürülerek işlenmesine verilen önemle ilişkilidir.

Toplumsal aktivite ile onun varoluş bağlarının zamanla olan ilişkisinin analizi bu bağlantıları yönetme sürecinde iktidarın konumunu gündeme getirmiştir. Yerel alışkanlıklar ve uygulamaların geleneksel ortaklaşmaya dayalı zaman algısı içerisinde yürütülmesi aşamasında zaman, iktidarın kullanamadığı bir alan olarak kalmıştır. Foucault'nun "yönetimsellik" olarak tanımladığı yeni iktidar biçimi zamanı ekonomik, sosyal, siyasal anlamda önemli ölçüde dönüştürerek kontrol altına almıştır.

Sanayileşmenin gelişmeye başladığı dönemden itibaren sosyal zaman üzerinde çalışan düşünürlerin temel sorunsalı söz konusu temel değişim noktası olmuştur. Bunun temel sebeplerinden ilki zaman üzerinde inisiyatif kurulmasının sosyal yaşamın rasyonel bir şekilde düzenlenmesine olanak sağlamasıdır. İkincisi ise modern kurumların yerel ile küreseli birleştirmesine ve alınan kararların dünya toplumlarının tamamını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiş olmasıdır.

Foucault'nun zaman konusundaki temel sorunsalı, zaman gibi kamusal, özel ve yetki alanlarının tamamını kapsayıcı bir olgunun tam da bu yönlerden ayrıştırılması ve sınırlarının belirlenmesi gereğinin ihlal edilmiş olmasıdır. Yeni iktidar tipinin getirdiği disiplin vasıtasıyla modernitenin zamansal-mekânsal sıkıştırmasının kültürel düzeyde ortaya çıkardığı yeni bir zaman gösterimi söz konusu olmuştur. Yapılandırılmış bu zaman, toplumda homojenleştirme, soyutlama ve evrenselleştirmeyle karakterize edilmektedir. Dolayısıyla geçici parametrelere uygun olarak öznellikler oluşturmaktadır. Foucault'nun çalışmalarında, modern toplumdaki özel zaman anlayışının, insan dürtülerine varıncaya kadar derin bir kontrol ve öz kontrol sağlıyor olması "özgürlükler" ve "demokrasi" olgularını da analizin bir parçası haline getirmiştir. Disipline edilmiş bir bireyin hem üretici hem de tüketici olarak tanımlanması ise ekonomik değişkenler ve üretim ilişkilerini de analiz

platformuna dahil etmiştir. Böylece zaman üretim ve tüketim eylemlerine indirgenebilecek ikincil eylemler üzerinde etkili olan bir disiplin unsuruna dönüşmüştür. Dolayısıyla kişinin mahrem şahsi zamanı ve serbest zamanları, çalışma zamanıyla aynı zamansal sistemin verimlilik ve üretim merkezli parçası haline gelmiştir.

Bu anlamda Foucault'nun, toplumsal ritimler ile bireysel zamanlar arasında kesin bir bağ oluşturarak modern toplumsal düzenin yeniden üretilmesi, böylece toplumsal tabakalaşmaların ve güç ilişkilerinin uyumlu bir şekilde sürdürülmesine olanak sağlanması noktasından hareket ettiği görülmektedir. Düşünsel denkleminde modernitenin zamansal karakteristiğinin etki odağındaki bireyin bir özne durumunda olduğunu ve modern sosyalleşme modeline uygun bir öznelliğin öz kontrol ve dış disiplin olmak üzere iki farklı mekanizma üzerinden inşa edildiğini kabul etmektedir. Dolayısıyla Foucault'nun yaklaşımında, zamansal yönerge tarafından sıkıştırılmış modern özne merkezi bir noktada durmaktadır. Modern özne, toplumun geri kalanına artan bağımlılığı ve dürtü ekonomisinin yeniden düzenlenmesiyle zamansal düzenlemelere bağlanır. Foucault, sisteme bağlanmış öznenin toplumsal yaşamın geliştiği ritimlerin hızlanmasına odaklanmıştır. Böylece yeni iktidar tipinin bireyselleştirdiği öznenin karar ve eylem hızını modern öncesi yaşamda bilinmeyen bir düzeye çıkarmasının yönetsel stratejilerini analiz etmiştir.

Foucault'nun disipline edici zamansallık yaklaşımının artık her yeni gelişmeyle birlikte varlığını daha güçlü biçimde gösterdiğini söyleyebiliriz. Zamansal disiplin, teknolojik gelişmelerin de görünmez odağında durmaktadır. Saat ve takvimin bir disiplin ve kontrol aracı olarak gündelik yaşamı belirmesinin normalleştirildiği modern toplumda, gelişen teknoloji yönetimselliğin araçsal yetkinliğini giderek artırmaktadır. İletişim teknolojisinin zaman ve disiplin denkleminde katılmasıyla birlikte zamansallık, günün, ayın ve yılın planlanmasında başarının sembolü haline gelmiştir. Fordist ve Taylorist üretim standartlarına dayalı olarak fabrikalarda zaman ve verimlilik ilişkisinin kullanılmasının tüm gündelik yaşama yayılması denebilecek gelişmeler, Foucault'nun düşüncesiyle örtüşmekte gibidir.

Foucault, saat ve takvimlerin yaygın kullanımının, zaman kayıtlarının homojenleştirilmesi sonucunu ortaya çıkardığını ileri sürerken modernitede günlük kullanımda saatlerin, birçok insanın faaliyetlerini uzaktan koordine ve kontrol etmeye yarayan araçlar olması noktasından hareket etmiştir. Yenilenen teknolojinin her geçen gün iletişim ve görünürlük oranının artan oranda yükseldiği bilinmektedir. Foucault'nun zamansallık ve disiplin ilişkisine dair görüşlerinden günümüz teknolojik dünyasına bir projeksiyon tuttuğumuzda teknolojinin zamansallıkla ilişkisinin büyük olduğu görülür. Çünkü teknoloji getirdiği kolaylıklar yanında zamanı yönetmenin güçlü bir aracı haline gelmiştir. Kitlelerin internete zaman ayırıyor olması bir yönlendirme ve bir zamansallaştırma durumudur. İnternette geçirilen zaman tiplere ve bölümlere ayrılmış durumdadır. Üretilen sanal mekanlar kendi zamansallığını üretmiştir. Sanal normlar, gelenekler, görenekler yeni zamansallığın ürettiği kültürü oluşturmaktadır. Toplumlar yeni iktidar tipinin ürettiği yeni bir yaşam biçiminin içinde yeniden yorumlanmakta, yönlendirilmekte yani yönetilmektedir. Yeni zamansallık kendi hızını da topluma benimseterek kendini de hızlandırmaktadır. Böylece "hız" yeni zamansallığın erdemleri arasına katılmaktadır.

Yönetimsel iktidar tipinin denetiminde oluşan yeni zamansallık kendi disiplinini göreve ve başarı yollarına yükleyerek görünmez bir bağlayıcılık oluşturmuştur. Dijital mesai kartları, internet üzerinden akan evrakın kayıtlı saatleri, internetin kabiliyet ve hızına göre planlanmış görev tamamlama takvimleri, yapılan tüm bireysel etkinliklerin zaman kaydının talep edilmesi, kısa zaman dilimlerinde çok işin bitirilme beklentisi benzeri yüzlerce durum yeni zaman-disiplin ilişkisi söyleminin ürünleri gibi değerlendirilebilir. Dolayısıyla Foucault'nun disipline edici öz kontrol olarak tanımladığı durumun baskınlaştığı söylenebilir.



**Kaynakça**

- Adam, B. (1995). *Timewatch: The social analysis of time*. Cambridge: Polity Press.
- Ball, S. (1983). *Foucault and education: Disciplines and knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul Publishing.
- Bauman, Z. (1998). *The globalized society*. Cambridge University Press.
- Bergson, H. (2014). *Time and Free Will: An Essay on the Immediate Data of, Courier Corporation*.
- Buhre, F. ve Bjork, C. (2021). Braiding time: Semi temporalities for indigenous justice. *Rhetoric Society Quarterly*, 51(3), 227-236. doi: 10.1080/02773945.2021.1918515
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. London: Routledge Publishing.
- Cera, A. (2016). Historical heterochronies: Evenemential time and epistemic time in Michel Foucault. F. Santoianni (Ed.), *A philosophical thematic atlas. The concept of time in contemporary philosophy of the early twentieth century* içinde (s. 175-182). London: Springer. doi: 10.1007/978-3-319-24895-0
- Corfield, P. J. (2015). History and the temporal turn: Returning to causes, effects, and diachronic tendencies. J. F. Dunyach (Ed.), *Les âges de Britannia: Repenser l'histoire des mondes Britanniques* içinde (s. 259-273). Rennes: Preses Universitaires de Rennes,
- Deleuze, G. (1992). *Foucault*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Deleuze, G. (1994). *Difference and repetition*. New York: Columbia University Press.
- Dreyfus, H. L ve Rabinow, P. (1983). *Michel Foucault: beyond structuralism and hermeneutics*. University of Chicago Press.
- Dreyfus, H. L., ve Rabinow, P. (1982). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Elias, N. (2007). *An essay on time*, Dublin: University College Dublin Press.
- Foucault, M. (1975). *Discipline and punish: The birth of the prison*. New York: Vintuge Books.
- Foucault, M. (1977). "Nietzsche, Genealogy, History." In *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, edited by Donald F. Bouchard, Cornell University Press, pp. 139-164.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1984). *The history of sexuality, volume 1: An introduction*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1986). Of other spaces. *Diacritics*, 16(1), 22-27. Erişim adresi: [https://monoskop.org/File:Foucault\\_Michel\\_1984\\_1986\\_Of\\_Other\\_Spaces.pdf](https://monoskop.org/File:Foucault_Michel_1984_1986_Of_Other_Spaces.pdf)

- Foucault, M. (1994). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. New York: Vintage Books.  
Erişim adresi: <https://anarch.cc/uploads/michel-foucault/the-order-of-things.pdf>
- Foucault, M. (1996). *Foucault live: Interviews, 1961-1984*, S. Lotringer (Ed.), Los Angeles: Semiotext(e) Publishing.
- Foucault, M. (2002). *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Foucault, M. (2004). *Society must be defended*. London: Penguin Books.
- Foucault, M. (2008). *Psychiatric power: lectures at the collège de France, 1973-1974*, J. Lagrange (Ed.), London: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2011). *Entelektüelin siyasi işlevi: seçme yazılar 1*. (I. Ergüden ve O. Akinhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın gözü*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). The politics of health in the eighteenth century. *Foucault Studies*, 18, 113– 127. doi: 10.22439/fs.v0i18.4654
- Foucault, M. (2020). *Büyük kapatılma: seçme yazılar 3*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Garland, D. (1985). *Punishment and welfare: A history of penal strategies*. Aldershot: Gower Publishing Company.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. California: University of California Press.
- Gore, J. M. (1995). On the continuity of power relations in pedagogy. *International Studies in Sociology of Education*, 5(2), 165-188. doi: 10.1080/0962021950050203
- Gutting, G. (2005). *Foucault: A very short introduction*. England: Oxford University Press.
- Heidegger, M. (2008). *Being and time*. Harper Perennial Modern Thought. ISBN: 9780061575594
- Hunter, I. (1994). *Rethinking the school: Subjectivity, bureaucracy, criticism*. Crows Nets: Allen & Unwin Publishing.
- Ignatieff, M. (1978). *A Just Measure of Pain: The Penitentiary in the Industrial Revolution, 1750-1850*. New York: Pantheon Books.
- Koopman, C. (2013). *Genealogy as critique: Foucault and the problems of modernity*. Indiana University Press.
- Lundy, Craig (1999). Bergson, History and Ontology. In *Bergson and Philosophy*, pp.17-32, Edinburgh University Press.

- Luzecky, R. ve Smith, D. W. (2023). *Time and the Untimely: Deleuze, Foucault and the Production of the New*. Cambridge University Press.
- May, B. ve Thrift, N. (2001). *Timespace: Geographies of temporality*. London: Routledge.
- Morris, T. (1991). *The handbook of social control*. Westport: Praeger Publishers.
- Morrison, K. (1995). *Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought*. London: Sage Publications.
- Ricoeur, P. (1984). *Time and Narrative*. University of Chicago Press.
- Sandbothe, M. (2000). The temporalization of time in modern philosophy. In *Time in Modern Intellectual Thought*, ed. by Patrick Baert (pp. 17-36), Amsterdam: Elsevier Science B.V
- Sheehan, T. (2014). *Making sense of Heidegger: A paradigm shift*. Rowman & Littlefield International.
- Smith, C. (2001). *Organizational rituals and decision making*. Oxfordshire: Routledge Publication.
- Taşdelen, D. K. (2007). Ölçülebilir zaman ve gerçek süre'nin bir çözümlemesi. *Anadolu Üniversitesi Anadolu Sanat Dergisi*, 18(18), 77-85. Erişim adresi: <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/891/450367.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Thompson, E. P. (1967). Time, work-discipline, and industrial capitalism. *Past & Present*, (38), 56-97. <https://doi.org/10.1093/past/38.1.56>
- Utz, R. (2011). Negotiating heritage: Observations on semantic concepts, temporality, and the centre of the study of the cultural heritage of medieval rituals. *Phin Philologie Im Netz*, 58, 70-87. Erişim adresi: <https://web.fu-berlin.de/phn/phn58/p58t8.htm>

## Extended Abstract

### Purpose

The purpose of this study is to analyze the concept and practices of temporalization within the framework of Michel Foucault's disciplinary power approach. The study examines how temporalization functions as a mechanism for controlling and disciplining individuals in modern societies and evaluates Foucault's insights into time. Through this analysis, the study aims to understand the operation of power in modern societies and the control of time over individuals' behaviors and thoughts. Additionally, it seeks to explain the impact of temporalization on individual freedom and autonomy. The study investigates the temporal structures imposed by social institutions and how these structures embed disciplinary practices into the fabric of daily life. Furthermore, it addresses how temporalization limits personal freedom and shapes individuals' behaviors, mental states, and social interactions. In this way, the study aims to contribute to the ongoing discourse on power, discipline, and time in social sciences and to highlight Foucault's theoretical contributions.

### Methodology

This study is conceptual-theoretical in nature, analyzing the phenomenon of temporality within the framework of Michel Foucault's approach to power and discipline. The examination is descriptive in approach and relies on primary sources for research techniques. Foucault's complementary studies relate to temporality, central to thinkers like Martin Heidegger and Henri Bergson in philosophy, and Émile Durkheim, George Herbert Mead, Lewis Coser, and Anthony Giddens in sociology, in terms of linking time, human, and society with discipline. Foucault's critical views on power and societal relations incorporate the phenomenon of temporality into almost all his works as relevant. Therefore, his works have been examined in their English versions to analyze his handling of temporality and its relation to power and discipline. Consequently, a descriptive analysis of the strong yet underexplored concept of temporality in Foucault's discourse has been conducted concerning power and discipline. The study uses primary sources from Foucault's works, including "The Archaeology of Knowledge," "Discipline and Punish: The Birth of the Prison," "Death and the Power," "Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings," "The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction," "Of Other Spaces. Diacritics," "The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences," "Foucault Live," "Society Must Be Defended," "Psychiatric Power: Lectures at the Collège de France, 1973-1974," and "The Politics of Health in the Eighteenth Century." Foucault's works were systematically examined for their temporal dimensions, necessary findings were made, and secondary sources were used for reinforcement. Instead of direct quotations, the study presents the thinker's views within a descriptive analysis. Additionally, the original works of relevant authors, particularly Elias, Adam, Cera, Corfield, Deleuze, and Utz, were systematically and comparatively examined with Foucault's works. Furthermore, secondary sources based on studies about Foucault's works were also utilized.

### Findings

Within Foucault's approach to discipline and power, temporalization enables individuals to manage their time within a specific order, deeply influencing their behaviors, thoughts, and lifestyles. This plays a critical role in controlling individuals. Controlling time emerges as one of the most important tools in disciplining individuals in societies. This means that even the processes of developing original thoughts and feelings of individuals can be managed. Modernity defines a specific way of understanding and experiencing time. The division of time into segments and considering it as a social variable demonstrates the change in the perception of time in modern societies and the importance given to processing time through managerial practices. Foucault's concept of governmentality, as a new form of power, has significantly transformed and controlled time in economic, social, and political terms. The rational organization of social life allows modern institutions to

merge the local with the global, affecting all world societies through the decisions made. The new temporal-spatial compression brought by modernity has created a new representation of time characterized by homogenization, abstraction, and universalization in society. This has led to the construction of individuals through mechanisms of self-control and external discipline. The personal understanding of time in modern societies ensures deep control and self-control, affecting concepts of freedom and democracy. Technological advancements play a significant role in controlling time. The internet and communication technologies create new norms and cultures affecting temporalization and individuals' management of their time. Modern temporality imposes its own pace on society, making speed one of the virtues of new temporality. The new temporality formed under the control of governmental power reveals an invisible binding with the discipline it imposes on tasks and achievement paths. This is evident in many modern practices, such as digital time cards and online task completion calendars. These findings reveal the effects of temporalization on individuals in modern societies and how this process transforms social control mechanisms within Foucault's approach to discipline and power.

### **Limitations**

This study, based on literature research for analysis and evaluation, could be more comprehensive in its theoretical framework. In this regard, a comparative analysis of the works of thinkers who work on the interrelations of social time, temporality, and power could be made. However, such a study would exceed the scope of an article. Therefore, in future research, this analysis can be expanded by conducting a comparative analysis with other thinkers, creating a holistic evaluation accumulation on a broad intellectual platform.

### **Implications**

This research article emphasizes the critical role of temporalization in controlling and disciplining individuals in modern societies within Foucault's approach to discipline and power. This can contribute new perspectives on how time should be considered a variable in social theory. The study also provides a detailed analysis of the transformation of the experience of time and space in modern societies, reinterpreting Foucault's concept of governmentality in a temporal and spatial context. This can provide a theoretical framework for understanding the structural transformations of modern societies. By revealing how temporalization affects individuals' behaviors, thoughts, and lifestyles, the study develops a new understanding of the functioning of discipline and control mechanisms. This extends Foucault's concepts of governmentality and biopolitics. Besides its theoretical contributions, the study offers practical insights into how the control of time is used as a strategic tool in modern governance, management, and organizational strategies. This can be a valuable guide for managers and planners. By addressing the impact of communication technologies on temporalization in adapting to technological advancements, the study explains how modern practices like digital time cards and online task management transform the relationship between time and discipline. This can guide practical applications in digitalization and time management. In social policy and education, by emphasizing the impact of time management on individuals' processes of developing original thoughts and feelings, the study provides clues on how time-based strategies can be developed in education and social policy. This can contribute to making educational programs and social policies more effective. In cultural and social practices, the study provides a practical framework for understanding the role of temporalization in guiding individuals and reshaping the rhythms of social life by revealing how new forms of power influence these practices.

**Araştırmacı Katkısı:** Ejder ÇELİK (%60), Emine BABAOĞLAN (%40).